

Rauf BƏHMƏNLİ*Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,**Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının**böyük elmi işçisi.**E-mail: behmenli67@mail.ru*

ERMƏNİLƏRİN SAXTALAŞDIRDIĞI: AZƏRBAYCAN XALQ RƏQSLƏRİ

Açar sözlər: Azərbaycan xalq rəqsləri, erməni saxtakarlığı, not yazıları, plagiat faktları.

LIE BY ARMENIANS: AZERBAIJAN FOLK DANCES SUMMARY

The article examines the falsification of the ancient folk dances of Azerbaijan by the Armenians, as well as about the Armenian musicologists and researchers who deliberately changed the names of many of our dance melodies and tried to appropriate them, presenting them as works of Armenian composers. There is a lot of information about this, and this information is supported by convincing facts and musical samples.

The article also emphasizes the fact that the author researched Armenian sources published in different years outside Azerbaijan, found notes of our folk dances with Armenian names and proved that these melodies are Azerbaijani dance melodies.

Key words: Azerbaijani folk dances, Armenian falsifications, facts of plagiarism.

РЕЗЮМЕ

ЛОЖЬ АРМЯНАМИ: АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ НАРОДНЫЕ ТАНЦЫ

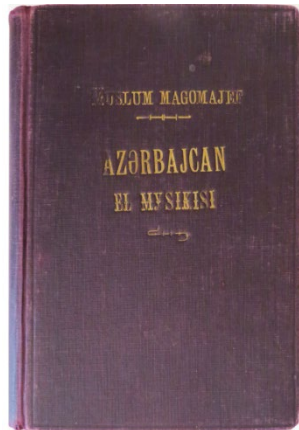
В статье рассматривается фальсификация армянами древних народных танцев Азербайджана, а также об армянских музыковедах и исследователях, которые сознательно меняли названия многих наших танцевальных мелодий и пытались присвоить их, представляя как произведения армянских композиторов. Об этом имеется много сведений, и эта информация подтверждается убедительными фактами и нотными образцами.

В статье также подчеркивается тот факт, что автор исследовал армянские источники, опубликованные в разные годы за пределами Азербайджана, обнаружил ноты наших народных танцев с армянскими названиями и доказал, что эти мелодии являются азербайджанскими танцевальными мелодиями.

Ключевые слова: азербайджанские народные танцы, армянские фальсификации, факты плагиата.

Tarixdən məlumdur ki, 1828-ci ildə İran ilə Rusiya arasında imzalanın Türkmənçay (Gülüstən), eləcə də 1829-cu ildə Rus imperiyası ilə Osmanlı dövləti arasında bağlanan Ədirnə sülh müqaviləsinə əsasən erməni xalqı Rusiyanın himayəsi altında, mərhələli və planlı şəkildə İrandan, Türkiyədən cənubi Qafqaza, eləcə də Azərbaycan ərazisinə (İrəvan xanlığına, Naxçıvan xanlığına və Qarabağa) köçürülmüşdür. Azərbaycan ərazisində məskunlaşın bu xalq artıq iki əsrə yaxındır ki, bizim adət-ənənəmizi, mədəniyyətimizi, musiqimizi və dilimizi öyrənmişlər. Bu səbəbdən də ermənilərin danışdığı dilində Azərbaycan sözlərindən çox isti-

fadə olunur. Erməni yazıçısı, yeni erməni ədəbiyyatının və ədəbi dilinin (köhnəlməmiş “qrabar” dialektindən sonra) yaradıcısı sayılan Xaçatur Abovyanın (1809-1848) “Erməni yaraları” (Раны Армении) romanında bu mövzuya dəfələrlə toxunulur. Yazıçı qeyd edir ki; *“Bizim dil ən azı 50% türk sözlərindən ibarətdir. Bütün şadlıqlarda, toy mərasimlərində biz türkcə oxuyuruq. Türkcə (Azərbaycan dili) bizim dilə o qədər daxil olub ki, bizdə mahnılar, şeirlər, atalar sözləri türkcə (azərbaycanca) səslənir”* (X.Abovyan, «Раны Армении», Ереван, 1939, стр.80-81, на армянском языке).¹

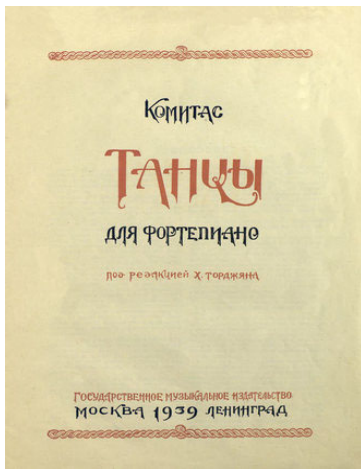
Azərbaycan dilinin erməni mədəniyyətinə təsir etdiyi əsas sahələrdən biri də musiqi mədəniyyətidir. Bu səbəbdəndir ki, bir çox xalq mahnı və rəqslərimiz erməni musiqisində istifadə olunmuş və yarandığı dildə də yaşamışdır. Belə havalardan *“Uzundərə”, “Yaylıgım”, “Tərəkəmə”, “Fincan”, “Köçəri”, “Ver-veri”, “Ceyrani”, “Ənzəli”, “Mirzəyi”* və başqalarını misal gətirə bilərik. Bəzi havalanın adları dəyişdirilsə də, yenə Azərbaycan sözləri ilə ifadə olunmuşdur. Məsələn; “трнги” – diringi, “еранги” – rəngi, “халай” – halay, “тамзара” – tənzerə, “нунуфар” – nilufər, “хаз-хаз” – qazı-qazı, “яркушта” – haxışta, “унаби” – innabı və s.

XIX əsrin ortalarında Peterburqda “Erməni nəğmələri” (Армянские напевы) adlı kitab nəşr olunmuşdur. Lakin çox maraqlı faktdır ki, kitabda toplanmış el havaları müxtəlif xalqların milli musiqisindəndir. Bu fakta bəstəkar Sergey Palasanyan belə açıqlama vermişdir ki; *“Bizim mahnıların motivləri fərqlənir...və ümumiyyətlə, biz hansı xalqın təsiri altında oluruqsa, onun mahnılarını da özümüzünkü hesab edirik”* («Армянские напевы»). С.Петербург, 1868, на армянском языке).²

Erməni ziyalılarının, elm xadimlərinin özlərinin söylədiyi belə açıqlamalardan məlum olur ki, bu xalqın musiqisi digər qonşu xalqların musiqi mədəniyyətindən götürülmüş və zaman ötdükcə mənimsənilmişdir. Çünki bir-birilə qaynayıb-qarısan bu xalqların illər ötdükcə, adət-ənənəsi də, musiqisi də, mədəniyyəti də, süfrəsi də yaxınlaşmış, eyniləşmişdir. Nəsillər dəyişdikcə, Azərbaycan xalq musiqisini öz folkloru hesab edən ermənilər gələcək nəsillərinə də həmin mədəniyyəti ötürmüşdür. Bu səbəbdən də, bu gün erməni xalqı bütün dünyaya bəyan etməyə çalı-

¹ Gəldim, gördüm, ...mənimsədim. Bakı, 2009, səh.7

² İmanov K.S. Erməni (yad)el(li) nağılları. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, səh.38

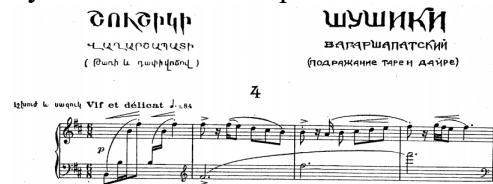
şır ki, ata-babalarından miras aldıkları mədəniyyət, folklor məhz onlara məxsusdur.

“Erməni xalq musiqisi” deyəndə, onların ilk növbədə xəyalən qurduqları, qədim Urartu mənşəli məlumatları öz tarixi kimi qələmə aldıkları, eramızdan əvvəl VII–VIII əsrlərdə baş vermiş tarixi hadisələrə erməni donu geyindirərək istinad etdikləri qon-darma tarixi nümunə gətirərək dini kilsə musiqisinə, daha sonra, XIX əsrdə erməni aşığılarının yaradıcılığına və erməni folklorşünaslarının, bəstəkarlarının topladıqları xalq musiqisi nümunələrinə istinad edirlər.

Bilirik ki, Azərbaycan dilində “aşiq” mənə-sində işlədilən “aşiq, ozan” sözü ermənicə “qusan”

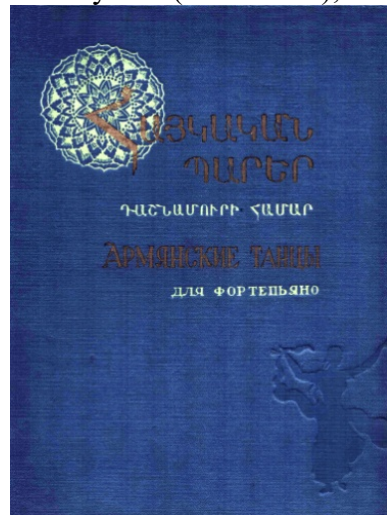
kimi adlanır. Bu gün ermənilər, adlarını fəxrlə çəkdi-ləri, XVII–XVIII əsrlərdə yaşamış Ovnatan Naqaş (1661-1722), Baqdasar Dpir (1683-1768), Sayat-Nova (1712-1795), XIX əsrdə Civani (Serob Levonyan (1846-1909)), Şeram (Qriqor Talyan (1857-1938)), Avasi (Armenak Markosyan (1895-1978)) və s. kimi qu-sanları bir çox Azərbaycan xalq mahnılarının yaradıcıları kimi təqdim edirlər.

Erməni musiqi tarixini vərəqlədik-də görürük ki, qədim xalq musiqi nümunələrinin peşəkar bəstəkarlar tərəfindən toplanmasına 1880-ci ildən başladığı qeyd olunur və bu bəstəkarlardan Makar Ekmalyanın (1856-1905), Xristofor Kara-Murzanın (1853-1902), Nikoqayos Tiq-

ranyanın (1856-1951) və Komitasın (Soqomon Soqomonyan (1869-1935) adları çəkilir. Bu bəstəkarlardan Komitasın yaradıcılığının erməni musiqi tarixində milli orijinal musiqi tərzinin yeni dir-çəlişində əsas rol oynadığı bildirilir və qeyd olu-nur ki, onun çoxşaxəli fəaliyyəti sonrakı dövrlərdə erməni musiqisinin gələcək inkişaf yolunu müəy-yən etmişdir.

Komitasın (S. Soqomonyan) hələ 1939-cu il-də çap olunmuş «Tançy» adlanan məcmuəsinin not yazıları ilə tanış olduqda, bu melodiyların Azərbaycan və türk havala-rından ibarət olduğu üzə çıxmışdır.¹ Xoren Tordjyanın tərtibatı ilə çap edilmiş bu məcmuədə Komitas tərəfindən fortepi-

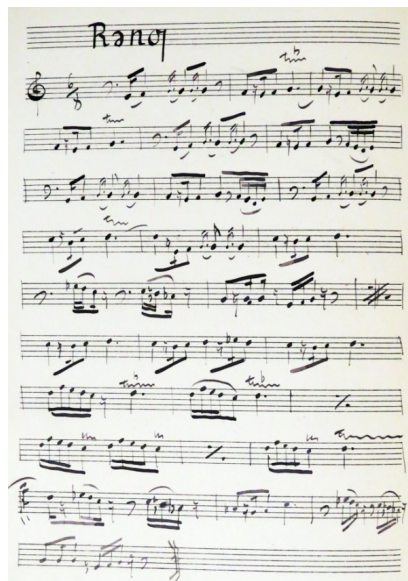

¹ Комитас С.С. Танцы. Москва-Ленинград, 1939.

ano üçün işlənmiş altı rəqs musiqisi öz əksini tapmışdır. Əvvəla, onu qeyd etmək istəyirəm ki, burada təqdim olunmuş hər bir rəqsin adı iki sözün birləşməsindən ibarətdir. Onlardan birincisi rəqsin iri hərflərlə yazılmış adını, ikincisi isə bu adın altında kiçik hərflərlə qeyd olunmuş, oyun havasının yarandığı tarixi ərazini bildirir; «Еранги ереванский», «Унаби шушинский», «Марали шушинский», «Шушики вагаршапатский», «Ет-араç эрзрумский», «Шорор эрзрумский».

İlk melodiyanın not yazısı araşdırıldıqda məlum olmuşdur ki, «Еранги ереванский», yəni “İrəvan rəngi” kimi adlandırılan rəqs ilk dəfə görkəmli bəstəkarımız Müslüm Maqomayev tərəfindən nota salınmışdır. Yeri gəlmişkən qeyd etməliyik ki, M. Maqomayev hələ Qori seminariyasında oxuduğu dövrdə Qafqaz xalqlarının musiqisi ilə maraqlanmış, folklor nümunələrini toplamağa başlamışdır. O, 1900-cü ildən 1927-ci ilə kimi topladığı 300-dən çox melodiyanı əlyazma şəklində tərtib etdiyi “Azərbaycan xalq yaradıcılığı” adlı toplusunda nota yazmışdır. 1927-ci ildə həmin melodiya müəyyən bölgüyə əsasən bəstəkarın özü tərəfindən yenə də əlyazma şəklində tərtib edilmiş “Azərbaycan nəğmələri” və “Azərbaycan el musiqisi” adlı iki yeni məcmuəyə köçürülmüşdür.

Bəstəkarın ilk toplusunda bütün musiqi nümunələri rəqəmlərlə sıralanmışdır. Yəni hər bir mahnı və ya rəqsin adından əvvəl, not yazısının başlanğıcında onun sıra nömrəsi yazılmışdır. Lakin bəzi melo-

ՅԵՐԱՎԱՆԻ
ԵՐԵՎԱՆՍԿԻ

ЕРАՆԳԻ
ЕРЕВАНСКИЙ

diyaların adı qeyd olunmadığından (nəməlum) not yazısının başlanğıcında yalnız rəqəm sayı qalmışdır. Bu səbəbdən də həmin melodiya sonradan məcmuədəki say sırasını göstərən rəqəmləri ad kimi qəbul etmişlər. Belə rəqslərdən “Beş nömrə”, “Altı nömrə”, “On dördü”, “Yüz biri” hamıya tanış olan məşhur oyun havalarıdır. Uzun illər apardığımız tədqiqat nəticəsində qocaman ifaçıların çalğısından və söylədikləri məlumatlara əsasən daha iki belə rəqsin adı müəyyən edilmişdir. Bunlar “İyirmi nömrə” və “Otuz iki” rəqs havalarıdır. Həmin melodiya M. Maqomayevin əlyazmasında da adsız notlaşdırılmışdır. Eləcə də aşkar olunmuşdur ki, bəstəkar ilk toplusundakı 32-ci nömrə kimi yazdığı oyun havasını

sonradan tərtib etdiyi “Azərbaycan el musiqisi” məcmuəsinə “Rəng” adı ilə köçürmüşdür.¹ Bəstəkarın öz əlyazması ilə rəqsi təqdim edirik.

Həmin xalq rəqsimizi fortepiano üçün işləyən Komitas məhz bu səbəbdən öz məcmuəsinə onu «Еранги ереванский» adı ilə daxil etmişdir. Yəni Komitasın “İrəvan rəngi” adlandırdığı bu melodiya əslində “*Otuz iki*” kimi tanıdığımız oyun havasıdır. Rəqsin musiqisi 1955-ci ildə Ağdamın Abdal Gülablı kəndində doğulmuş, Ağdamın işğalından sonra Bakının Qaradağ rayonu, Sahil qəsəbəsində müvəqqəti məskunlaşmış çox istedadlı qarmon ifaçısı Nəcəfov Şakir Famil oğlunun ifasından 2003-cü ildə tərəfimizdən nota yazılmışdır. Sənətçinin söylədiklərinə əsasən, bu rəqs havasını o, hələ gənc yaşlarından, elə “*Otuz iki*” adı ilə öyrənmişdir və bu rəqs toy şənliklərində də çox məşhur oyun havalarından sayılmışdır.

Rəqsin musiqisini dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyli özünün “O olmasın, bu olsun” (1910) operettasında istifadə etmişdir. Musiqisinə mətn əlavə olunaraq mahnıya çevrilmiş bu oyun havası komediyada Rüstəm bəyin Məşədi İbadı öz qonaqları ilə tanış etmək üçün təşkil etdiyi ziyafət səhnəsində səsləndirilmişdir;

Deyirlər ki, toy olacaq,
Məşədi İbad qız alacaq.
Söylə görüm, toy haçandır?
Doğrudurmu, toy olacaq?
Bəs nə vədə, nə vədə toy olacaq?

Üzeyir bəyin öz operettasında istifadə etdiyi daha bir oyun havası olan “*Püstə xanım*” rəqsinin də adı Komitas tərəfindən dəyişdirilərək plagiat məruz qalmışdır. Komedyanın sonunda;

Məşədi İbad:

Gedin, gedin qızıya deyın,
Qoy kəbini kəssin.
Səni mənə arvad edə,
Razısan?

Sənəm:

Hə! Hə!

sözləri ilə, mahnı kimi xorla ifa edilən bu qədim rəqsimiz Komitasın məcmuəsində kökü məlum olmayan «Шушки вагаршапатский» kimi adlandırılmışdır.

Həmin məcmuədə öz əksini tapan digər havalardan «Унаби шушинский» Azərbaycanın çox məşhur rəqslərindən olan “İnnabı”nın, “Марали шушинский” isə “Aşxabadı” rəqsinin not yazılarını əks etdirir. “Ет-арач эрзрумский” və “Шорор эрзрумский” kimi adlanan melodiya isə həm yarandığı ərazinin adından, həm də ritmindən aydın olur ki, bu rəqslər Türk oyun havalarına məx-

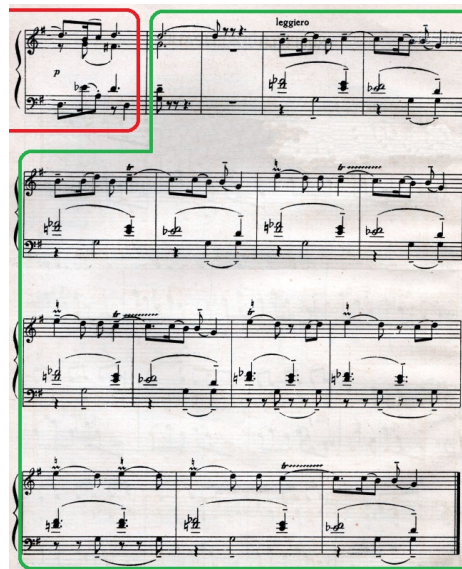
¹ Azərbaycan el musiqisi. /Not yazısı M. Maqomayevindir, Bakı, Azərneşr, 1927.

susdur. Çünki 10/8 ölçüsündə yazılmış və not yazısında iki 5/8 vəzn ölçüsündən ibarət olduğu göstərilən “Шорор эрзрумский” kimi adlandırılmış oyun havasındakı “beş səkkizlik”, Türk musiqisində “zafer üsulu” kimi adlanan ritmin quruluşunu təşkil edən məşhur ölçü vahididir. “Ет-арач эрзрумский” rəqs havası da Türk xalq musiqisində çox tanınmış “roman ritmində”, yəni 9/8 ölçüsündə ifa olunur.

XX əsrin ikinci yarısından başlayaraq Azərbaycanın çox tanınan, məşhur rəqsləri ayrı-ayrı ölkələrdə məcmuə şəklində “Армянские народные танцы” adı ilə nəşr olunmuşdur. Belə nəşrlərdən biri də, ilk dəfə 1961-ci ildə, daha sonra 1967-ci ildə İrəvanda çapdan çıxmış, Eduard Baqdasaryanın fortepiano üçün işlənmiş “Армянские танцы” adlı məcmuəsidir.¹ Bu məcmuədə 41 rəqsin not yazısı öz əksini tapır. Həmin nümunələrdən 23-ü Azərbaycan rəqs havasıdır. Onlardan “Тərəкəтə”, “Uzundərə”, “Şalaxo”, “Dilican”, “Ənzəli”, “Fincan” rəqsləri, “Köçəri”, “Ver-veri” yallı havaları eyni adla, olduğu kimi, “Turacı” (“Жаворонок”) və “Kəndirbaz” (“Канатоходец”) rəqsləri rusca yazılmışdır. Digər rəqs havalarımızın adları isə bilərəkdən dəyişdirilmişdir. Çünki bu adların mənası, kökü və tarixi yalnız Azərbaycana mənsubdur. Ermənilərin belə saxtakarlıqla öz rəqsləri kimi təqdim etdikləri bəzi oyun havalarımız haqqında bir az geniş məlumat vermək istərdim.

Məcmuənin 41-ci səhifəsində “Севани” adlı rəqs melodiyası öz əksini tapır. Rəqsin not yazısını təhlil edərkən məlum olunmuşdur ki, adı bilərəkdən dəyişdirilmiş bu rəqs ilk dəfə Müslüm Maqomayev tərəfindən nota yazılmışdır. Bəstəkarın ilk dəfə tərtib etdiyi və çox əfsuslar olsun ki, illər keçdikcə, səhifələrində yaranmış qüsurlardan, eləcə də, bilinməyən səbəblərdən içəri-sindəki bir çox nümunələrin itdiyi, yoxa çıxdığı əlyazma toplusundakı 300-dən çox melodiyaadan adsız yazılmış və sonradan say sırasındakı rəqəmlə adlandırılmış “İyirmi nömrə” oyun havasıdır.

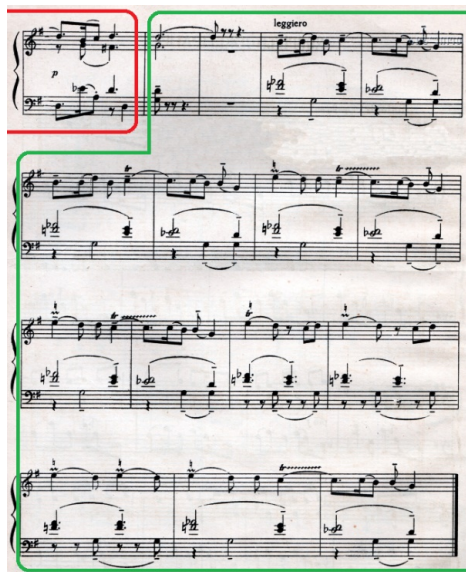
Məlumdur ki, Sevan şəhəri ilk dəfə Rusiyanın Molokan immiqrantları tərəfindən 1842-ci ildə Razdanın mənşəyində Yelenovka adlanan qəsəbə kimi yaradılmışdır. Bu qəsəbə I Nikolayın qardaşı arvadı Yelena Pavlovnanın şərəfinə ad-

¹ Армянские танцы. /Облегченное переложение для фортепьяно Э.Багдасаряна. Ереван, Армгосиздат, 1961.

landırılmışdır. Həmin qəsəbə 1935-ci ilə kimi Yelenovka, sonra isə dəyişdirilərək Sevan adlandırılmışdır.

Digər tərəfdən, “Sevan” – tarixən Azərbaycan ərazisi sayılan İrəvan xanlığının Göyçə mahalında yerləşən Göyçə gölünün dəyişdirilmiş adıdır. Bu göl Cənubi Qafqazda ən iri göllərdən biri sayılır. Hələ “Kitab-i Dədə Qorqud” dastanında “Göyçə Dəniz” adı ilə qeyd olunmuş bu göl 1930-cu ilə qədər rəsmi sənədlərdə və xəritələrdə də “Göyçə gölü” adı ilə yazılmışdır. Deməli, rəqsin nota yazıldığı illərdə “Sevan” adlı nə şəhər, nə də göl heç bir mənbədə qeyd olunmamışdır.

Erməni məcmuəsinin 9-cu səhifəsində “Джейраны” adı ilə təqdim olunan not yazısını təhlil etdikdə, məlum olmuşdur ki, bu melodiya iki Azərbaycan xalq rəqsinin musiqisindən istifadə olunub. Belə ki, melodiyanın başlanğıcında “Qızıl gül” rəqsinin, yarisından sonra isə “Naz-nazi” oyun havasının musiqisi yazılıb. Əvvəla qeyd etməliyik ki, hər iki Azərbaycan rəqs havasının başlanğıc intonasiyaları eyni melodik məzmunu malikdir. Lakin sonra fərqli davam etdirilərək tamamilə müxtəlif sonluqlarla yekunlaşırlar. Daha dəqiq açıqlaması budur ki, hər iki rəqsin ilkin motivləri Şur muğamının “Şur-Şahnaz” şöbəsi üstündə səslənir. Bu şöbənin dayaq

pərdəsi muğamın əsas tonikasından dörd pillə (“kvarta” intervalı) yuxarıda qərarlaşır. İlk cümlədən sonra hər iki rəqsdə müxtəlif istinad pərdələrində “tremolo” (tr.) işlədilir. “Qızıl gül” rəqsi “xalis kvarta” (x.4) aşağı, Şur muğamının “tonika” (T) pərdəsində, “Naz-nazi” oyun havası isə “kiçik tersiya” (k.3) aşağı, “Sarənc” pərdəsində tamamlanır.

Dediklərimizi təsdiqləmək üçün əvvəlcə erməni məcmuəsindəki bir-birinə calaq edilmiş melodiyanın not yazısını tam şəkildə nəzərdən keçirək. Bu not yazısında qırmızı xətlərlə “Qızıl gül” rəqsinə aid, yaşıl xətlərlə isə “Naz-nazi” havasında səslənən melodiyanı aydın izləyə bilərik.

Şəkildəki melodiyanın məzmununu rəqslərin orijinal musiqisi ilə fərqləndirmək üçün məqalənin sonunda “Nümunə kimi göstərilmiş rəqslərin orijinal not yazıları” bölməsindəki not yazılarına baxa bilərsiniz.

ՀԱՅ ԳԻՒՂ
HAZ IIAP
Կանոնի սկզբնապես Հայաստանի օտարերկրացիները
Moderato grazioso – 2/4 ժամանակ, նուստրո

“Армянские танцы” adlanan məcmuədə iki rəqs melodiyası «Наз пар» adı ilə verilmişdir. Sual yarana bilər ki, nə olsun? Azərbaycan musiqisində də eyni adlı rəqs havaları vardır. Maraqlı fakt budur ki, erməni dilində «пар» sözü “rəqs” deməkdir. Məsələn, “харсна пар” – *gəlin havası rəqsi*, “часна пар” – *atlarla rəqs*, “шурдж пар” – *dairəvi rəqs*, “сусеров пар” – *qılinc rəqsi*, “зуйк пар” – *duet rəqs*, “ханчал пар” – *xəncərlə rəqs*, “момэров пар” – *şamlarla rəqs*, “Гюмри пар” – *gümrü rəqsi* mənalarını daşıyır. “Наз пар” (грациозный танец) sözü isə “zərif rəqs” deməkdir. Buradan belə nəticəyə gəlirik ki, məcmuəyə yazdıqları bu iki rəqsin heç birinin adı ermənilərə məlum deyil və onlar rəqslərə təsnifatlaşdırılmış ümumi qrup adları vermişlər. Belə çıxır ki, erməni musiqisində bütün ağır templi, qadınların oynadığı lirik rəqslərə “zərif rəqs” adı verilir.

Not yazısında gördüyünüz ilk “Наз пар” rəqsinin melodiyası Azərbaycanın qədim oyun havalarından olan “Əndican” rəqsinə məxsusdur. Bu rəqsin də musiqisini ilk dəfə Müslüm Maqomayev “Andican” adı ilə nota yazmışdır. Bir məlumatı qeyd etmək istərdim ki, Azərbaycanda məşhur rəqslərdən fərqli olaraq, bu oyun havası uzun müddət ifa edilmədiyi üçün artıq unudulmaq təhlükəsində idi. Onu ikinci dəfə həyata qaytaran nəfəs alətlərinin məşhur ifaçılarından Bəhrüz Zeynalov olmuşdur. Sənətçi bu rəqsi “Şağan qalası” adı ilə ifa etmişdir. Məhz bu ifadan sonra “Əndican” adlı unudulmuş rəqs hal-hazırda “Şağan qalası” kimi tanınmaqdadır. Rəqsin melodiyası 1996-cı ildə B.Zeynalovun öz ifası ilə tərəfimizdən nota yazılmışdır.

İkinci “Наз пар” rəqsi isə məcmuədə erməni bəstəkarı Sergey Barxudaryanın bəstəsi kimi təqdim edilmişdir. Azərbaycan folklor xəzinəsindən ən melodik oyun havalarını oğurlayaraq bəstəkar əsəri kimi göstərmək, erməni musiqisi kimi təqdim etmək bu “millətin” aşkar sifətini, mənfur niyyətini bir daha təsdiqləyir. Hər bir bəstəkar öz əsərində xalq musiqisindən istifadə edir, lakin həmin musiqini səsləndiyi kimi də nota yazaraq öz məhsulu olduğunu iddia etməyə mənəvi haqqı yoxdur. Belə plagiat faktları, ilk növbədə, müəllifin “bəstəkar” adına xələl gətirir.

Not yazısı ilə bir az da bərhad günə salınmış bu Azərbaycan rəqs havasının kökü çox qədim tarixə bağlanan, klassik muğam ifaçılığı sənətində özünə möhkəm yer tutmuşdur. Əslində, “Nazbarı” adlanan bu xalq rəqsimiz Şur muğam ailəsinə daxil olan Bayatı-kürd muğam dəstgahının dərəcəsi kimi hələ Məşədi Məmməd Fərzəliyev (1872-1962), Keçəçi oğlu Məhəmməd (1864-1940), Dabbax Məmmədqulu (1874-1929), Seyid Şuşinski (1889-1965) kimi tanınmış klassik xa-

ՆԱԶ ՊԱՐՆԱԿ ՀԱՅ ՍԱՐՆԱԿ

Իրականորեն՝ Ս. Բարխուդարյանի
Музыка С. Бархударяна

Allegretto — *leggiero*

nəndələrimizin triosunda səsləndirilmişdir. Məşhur tarzən Hacı Məmmədovun 1960-cı illərdə ifa etdiyi “Nazbarı” rəqsi radiomuzun “qızıl fondu”nda saxlanılır.

Məcmuənin 15-ci səhifəsində «Нунуфар» adlandırılmış oyun havası təqdim edilmişdir. Əvvəla, qeyd etməliyəm ki, ermənilərin “нунуфар” sözü suda bitən gül mənasını bildiren, yəni Azərbaycan dilində “nilufər” mənasında işlənir. Lakin bizim “Nilufəri” adlanan rəqsimiz tamamilə başqa musiqi məzmununa malikdir. Məcmuədəki not yazısı isə qədim oyun havamız olan “Aşxabadı” rəqsinə məxsusdur. Yuxarıda qeyd olunan bir faktı yada salmaq istərdim ki, Komitas bu rəqs havasını «Марали шушинский» adlandırmışdır. Gəlin əvvəlcə erməni məcmuəsindəki «Нунуфар» rəqsinin not yazısından bir parçanı izləyək.

Rəqsin not yazısından da aydın olur ki, bu “Aşxabadı” oyun havasıdır. Bəs əsl “Nunufar” rəqs hansıdır? Maraqlı fakt budur ki, həmin rəqsin də musiqisini ilk dəfə M.Maqomayev 1928-ci ildə erməni ifaçısının çalğısından nota yazmışdır.

Bu not yazısı erməni falsifikasiyasını açıq şəkildə təsdiqləmiş olur. Belə ki, E.Baqdasaryan tərtib etdiyi məcmuəsində əsl “Nunufar” rəqsinin deyil, həmin adla “Aşxabadı”nın melodiyasını təqdim etmişdir. Buradan belə nəticəyə gəlirik ki, ermənilərin “Nunufar” adlandırdıkları rəqs əsl melodiyasından da xəbərləri yoxdur.

ՆՈՒՆՈՒՖԱՐ ՆՈՒՆՈՒՖԱՐ

Andantino grazioso — Գրչ. զանգար. նազովնալ

göstərilən “kəndirbaz” meydan tamaşalarına həsr olunan bu rəqsin birinci hissəsi 2/4 vəzn ölçüsündə cəngi kimi, ikinci hissəsi isə 6/8 ölçüdə şux rəqs havası kimi səslənir. Lakin ermənilər bu rəqsin iki hissəli olduğunu bilmədiklərindən yalnız ikinci hissənin melodiyasını N.Tiqranyanın əsəri kimi göstəriirlər. Əslində hər bir bəstəkarın əsəri bütövlüklə təqdim olunmalıdır. Necə ola bilər ki, əsərinin başlanğıcı səslənmədən sonrası ifa olunsun? Deməli, bu havanın erməni musiqisi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

ԲՅԱՆՊԻՇՈՂ ԿԱՆԱՏՕՒՃՈՎԵՆ

Moderato — Չարափար (ժ.58)

Իրավեսյանի՝ Ն. Տիգրանյանի
Музыка Н. Тиграняна

Məcmuədəki erməni saxtakarlığını nümayiş etdirən digər rəqs melodiya-rından biri də “Kəndirbaz” (№9) havasıdır. Rəqs Nikoqayos Tiqran-yanın bəstəsi kimi təqdim edilmişdir.

Adı rus dilində yazılmış bu melodiya əslində ikihissəli cəngi rəqsidir.¹ Əsasən bayramlarda, el şənliklərində

¹ Bəhmənlı R.B. Azərbaycan cəngi rəqsləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2021, səh.34, №-8.

Məcmuədə notlaşdırılmış digər Azərbaycan rəqsləri də təhlilini apardığımız oyun havaları kimi bilərəkdən dəyişdirilərək, müxtəlif yollarla erməniləşdirilərək mənimsənilmişdir. Belə ki, “*Dərvişi*” xalq rəqsimizə «Зангезури», “*Nazənin*” rəqsinə «Назели» adları verilmiş, “*Vağzalı*” – «Гюмрийский танец», “*Köhnə Xançobanı*” – «Зурни трнги», “*Şağanı*” – «Шуточный танец», “*Kərəçi*” – «Мужской танец» kimi qrup adları ilə dəyişdirilmiş, eləcə də, “*Kərəçi*” və “*Ənzəli*” oyun havaları erməni bəstəkarı Aleksandr Spendiaryanın, “*Fincan*” rəqsi isə Nikoqayos Tiqranyanın bəstəsi kimi göstərilmişdir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz və hələ digər qeyd edə biləcəyimiz saxtakarlıq faktları ermənilərin yazılı mənbələrində aşkar olunmuşdur. Lakin internet məkanında da belə saxtakarlıqlar çoxdur. Bu gün internet saytlarında eşitdiyimiz, ermənilərin müxtəlif bayram və toy şənliklərində səsləndirdikləri oyun havalarının, demək olar ki, hamısı Azərbaycan rəqsləridir. Qədim adı “*Kikican*” olan “*Qars*” oyun havası – “Ахалгалаки” adı ilə, “*Zoğalı*” rəqsi – «Вер-вери» adı ilə, ilk adı “*Fason*” olmuş “*Alışdım-yandım*” rəqsi – “Гюмри трнги” kimi, “*Firuzə*” rəqsi – “Сирун ахчик” kimi, qədim adı “*Kirkirə*” olmuş “*Kəlağayı*” rəqs havası – “Каруши пар” adları ilə, erməni rəqsi kimi ifa olunmaqdadır.

Erməni saxtakarlığı və özbaşnalığı son illərdə elə bir pik zirvəyə çatmışdır ki, hətta müasir dövrdə yaranmış, müəllifi də məlum olan və hal-hazırda yaşayan həmin musiqiçilərimizin, bəstəkarlarımızın rəqslərini də öz bəstələri kimi təqdim edirlər. Məsələn, “Eurovision-2008”də keçirilən mahnı müsabiqəsində Ermənistanı təmsil edən, Sıruşo kimi tanınan müğənni-bəstəkar Siranuş Arutunyanın ifa etdiyi, Azərbaycan xalq rəqslərindən yaradılmış, hələ 2001-ci ildə ilk dəfə Azərbaycanın xalq artisti Brilliant Dadaşovanın ifasında səslənmiş və müğənninin bu mahnıya müəllif hüququ da almış “Vokaliz” mahnısını nümunə gətirə bilərik. Həmin mahnını 2005-ci ildə digər erməni müğənnisi Vartuni Vardanyan da erməni musiqisi kimi ifa etmişdir. Lakin qeyd etməliyik ki, sözsüz oxunan bu mahnıda üç Azərbaycan rəqs melodiyasından istifadə olunmuşdur. Belə ki, Şur ladında səslənən mahnıda əvvəlcə “*Kinto*”, ardınca “*Bakı*”, sonda isə “*Novruz*” oyun havalarının melodiyası səslənir. Maraqlı cəhət budur ki, “*Kinto*” və “*Bakı*” rəqsləri Azərbaycanın qədim oyun havalarına aid-

dirsə, sonuncu “*Novruz*” rəqsi gənc bəstəkarımız, cazmen Vaqif Gərayzadənin 1986-cı ildə yazdığı və “Novruz bayramı”na həsr etdiyi kompozisiyasıdır. Erməni ifaçılarının bu faktı bilə-bilə həmin kompozisiyaya müraciət etmələri və öz mah-nıları kimi təqdim etmələri onların oğru xislətini bir daha aydın nümayiş etdirir.

Düşünürəm ki, xalq musiqimizə qarşı erməni saxtakarlığının qarşısının alın-ması vaxtı artıq çatmışdır. Bu gün biz Azərbaycan xalqı Ali Baş Komandanımız İlham Əliyevin rəhbərliyi altında yumruq kimi birləşərək, düşməyə sərt üzünü göstərərək uzun illər işğal altında qalmış torpaqlarımızı azad etdiyi kimi, “elm” cəbhəsində də düşməni məğlub edib xalq musiqimizi yad əllərdən, yad nəfəslər-dən təmizləməliyik. Bunun üçün bütün musiqi ictimaiyyəti, elm xadimləri səfər-bər olmalı, folklor musiqi irsimizin dərinədən öyrənilməsi və tədrisi kimi aktual mə-sələyə çox ciddi diqqət yetirməlidir. Artıq unudulmuş, hafizələrdən silinmiş qədim rəqs havalarımızın toplanaraq bərpa olunması, yenidən həyata vəsiqə alması, not-laşdırılaraq gələcək nəsələ ötürülməsi çox vacib məsələ kimi qəbul edilməlidir.

İnanırıq ki, musiqi ictimaiyyətimizin birgə səyi nəticəsində, professional sə-viyyədə, yüksək ruhda yetişən gələcək nəslin (gənc bəstəkar və musiqişünas-ların, eləcə də ifaçıların) düzgün istiqamətlənmiş fəaliyyəti ilə biz yaxın gələcəkdə öz istəyimizə nail olacağıq.

ƏDƏBİYYAT

1. Gəldim, gördüm,...mənimsədim (Azərbaycan mədəni ənənələrinin mənim-sə-nilməsi erməni ənənəsi haqqında). Bakı, 2009, 26 s.
2. İmanov K.S. Erməni (yad)el(li) nağılları. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, 330 s.
3. Комитас С.С. Танцы для фортепиано /Под редакцией Х.Торджяна. Москва-Ленинград, 1939, 19 с.
4. Azərbaycan el musiqisi. /Not yazısı M.Maqomayevin. Bakı, Azərnəşr, 1927.
5. Армянские танцы. / Переложение для фортепьяно Э.Багдасаряна. Ереван, Армгосиздат, 1961, 80 с.
6. Bəhmənlı R.B. Azərbaycan cəngi rəqsləri. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2021, 64 s.

